

Мусулмонлар Эронга келишидан олдин у ерда юкори табака орасида турли хил тушунмовчиликлар ва зиддиятлар давом этарди. Бир томондан ер эгалари – харбийлар ва кохинлар ўртасида, бошка томондан майда ер эгалари ва давлат амалдорлари ўратсида кураш борарди. Амалдорлар ва дехконлар (майда ер эгалари) марказлашган шох ҳукумати саклаш тарафдори бўлишса, харбий кўмондонлар ва кохинлар марказий ҳокимиятга бўйсунитишни истамай билганларича ҳаракат қилишарди.

Эрон ва Византия ўртасидаги сўнгги уруш (602-628) Эрон халқларининг хонавайрон бўлишига олиб келди, халқ харбий харажатлар учун жуда катта миқдорда солиқ тўлади. Урушдаги маглубият Эроннинг халқаро мавқеини пасайтирди ва шохнинг халқ орасидаги обрўсига жиддий путур етказди. Эроннинг сўнгги шохи Яздигирд III (632-651) ҳукмронлигининг бошидан охиригача араблар билан уруш олиб боришга мажбур бўлди ва бу уруш унинг ҳалокати билан тугади.

Эрон ҳукмдор доиралари ташқи ҳавфни асосан Византия ва Турк ҳоконлигидан кўриб, жануби-ғарбдаги қўшнилари араблардан хотиржам эдилар. Тўғри, улар араб бадавийларининг талончилик юришларига қўниқиб қолишган бўлса-да, у ерда давлатларини йўқ қилиб юборадиган даражадаги қуч мавжуд эканлигини ҳисобга олишмаганди. Лекин Эрон араблардан шунақанги қаттиқ зарбага учрадики, Александр Македонский давридани бери бунақа ҳолат қузатилмаганди. Эрон шохлиги нафакат қулади, балки эронийларнинг ёзуви ва динлари ҳам йўқликка юз тутди.

Эрон давлати 611 йил Зул-Кора (Куфа яқини)да Бакр қабиласи бошлиқ бир неча минг араб бадавийлари қўшини билан тўқнашган бўлиб маглубиятга учраганди. Бу воқеа Эрон учун муваффақиятли бўлган Эрон-Византия урушининг биринчи босқичида бўлиб ўтганди. Бу уруш одатдаги урушлардан фарқ қилмагани учун форслар арабларга қарши чора кўришга қизиқишмаганди.

Арабистон ярим оролида Ислом таркала бошлагач, секин-аста қўшни давлатларда ҳам

янги дин хакида турли хил гап-сўзлар пайдо бўлди. Бунга сабаб Расулуллохнинг кўшни давлатларга элчилар жўнатганлари ва арабларнинг Якин Шарк савдосида фаол иштирок этганликлари ҳам Ислом дини хакида тасаввурлар шаклланишига сабаб бўлди.

Эрон кўшини катта жангларда иштирок этиб чиниккан эди, шунингдек улар сафида улкан кўшинни бошқара олишга мохир саркардалар ҳам талайгина эди. Кўшин ўша замондаги барча курол-ярогларга эга эди. Араблар кўшини эса Эрон ва Византия кўшинидан анча фарк киларди. Арабларда отлик жангчилар жуда озчиликни ташкил киларди, отлар ўрнига туялардан фойдаланиларди. Шунга карамай араблар Византияга карашли ерларга юриш бошлашганди. Тез орада мусулмонлар жуда катта тезликда кўшни ўлкалар ерларини эгаллашди.

Араблар VIII аср бошларига келиб Византиянинг 2/3 кисми худудини тортиб олишди. Мусулмонлар Византияга карши уруш олиб бориш билан бирга бир вақтнинг ўзида Эронда ҳам харбий харакатлар олиб боришди. 634 йили Холид ибн Валид халифа Умар ибн Хаттоб кўрсатмаси бўйича Сурияга юборилди. Эронга карши урушда Саъд ибн Ваккос унинг ўрнини эгаллади.

637 йили Кодисия жангида Рустам бошлик эронийлар батамом тор-мор этилдилар. Сосонийлар пойтахти Ктесифон (ар. Мадоин) эгалланди. Пойтахтларини бой берган сосонийлар энди талончилар билан эмас, балки жуда кучли кўшинга дуч келишганини англашди ва тезда янги кўшин тўплашга киришишди. Лекин форслар 642 йили Хамадон якинидаги Нахованд жангида какшаткич маглубиятга учрашди. Нахавонддаги маглубиятдан сўнг марказий ҳукумат фаолиятини тўхтатди, энди хар бир минтака ўзича харакат кила бошлади. Эрон хукмдори майда хукмдорлар устидан бошлик бўлгани учун шаханшоҳ (шоҳлар шоҳи) деб аталарди. Огир маглубият Сосонийлар империясининг санокли кунлари колганини англатарди.

Араблар 639 йили Хузистонни эгаллашган бўлса, 642 йили сулхга кўра Озарбайжон хукмдори таслим бўлди. 643 йили Хамадон, 644 йили эса Исфохон ва Рай таслим бўлди. 644 йили Форс вилояти хукмдори Парс Шехрек Таввожи якинида бўлган Рейшехр жангида маглуб бўлди. 648 йили Парс (Форс) таслим бўлди. Бир канча шаҳарлар, жумладан Истахр араблар биан битим тузиб таслим бўлди. Лекин истахрликлар 649 йили исён кўтариб араб гарнизонини кириб ташлашди. Тез орада етиб келган араблар шаҳарни камал килиб кайтадан кўлга киритишди. Араблар Форс ахолисидан хароаж учун 33 млн дирхам ва 18 млн дирхам жизя ундиришди.

Алишер Кодировнинг "ШАРКНИНГ МАШХУР СУЛОЛАЛАРИ" китобидан